

Jakub Grabowski

**Rola zakładów EMIT w Żychlinie
jako organizatora turystyki i wypoczynku¹**

Wstęp

W rozwiniętych cywilizacyjnie społeczeństwach z biegiem czasu wykształcają się pewne potrzeby związane z dążeniem do wypoczynku i regeneracji sił fizycznych i intelektualnych ludzi. Ma to swoje źródła zarówno we wzroście zamożności, jak i świadomości istnienia pewnych korzyści wynikających z uczestnictwa w wypoczynku. Na bazie zaistniałych potrzeb, mniej więcej od połowy XIX w., zaczęły powstawać wyspecjalizowane instytucje zajmujące się organizowaniem imprez turystyczno-wypoczynkowych. Był to proces niejako samoczynny. W bogatych krajach Europy Zachodniej rozpoczął się on wcześniej (właśnie w XIX w.), natomiast w Polsce, która zaistniała jako państwo dopiero po I wojnie światowej, powstawanie pierwszych tego typu organizacji przypadło na lata 20. XX w. Jednak nawet istnienie wyspecjalizowanych organizatorów turystyki (czy to biur podróży, np. Orbisu, czy też organów administracji państwowej, np. Centralnego Biura Wczasów) nie gwarantowało szerokiego uczestnictwa w proponowanych przez nie imprezach. Powodem były nie tylko problemy ekonomiczne, z jakimi borykała się Polska w tym czasie, ale również wiejski i małomiasteczkowy charakter społeczeństwa polskiego.

Żychlin – jak większość miasteczek – początkowo był wsią, która z biegiem czasu zmieniła się w miasto nieuprzedmysłowione, by w końcu stać się miastem uprzedmysłowionym, z wszelkimi tego konsekwencjami

¹ Artykuł powstał na podstawie pracy magisterskiej pt. *Rola zakładów EMIT w Żychlinie jako organizatora turystyki i wypoczynku* napisanej przez autora w Katedrze Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego pod kierunkiem prof. nadzw. dr hab. A. Matczaka.

społeczno-ekonomicznymi. Jednak nawet ulokowanie tutaj zakładu przemysłowego (1921 r. – Polskie Zakłady Elektryczne Brown-Boveri) nie od razu zmieniło wizerunek miasta, bo choć nieco poprawił się jego status ekonomiczny, to znaczna część ludności nadal trudniła się rolnictwem i zachowała wszystkie związane z tym nawyki, m.in. mniejszą mobilność i mniejszą podatność na innowacje.

Zmiany nastąpiły dopiero po II wojnie światowej. Jednym z przejawów nowej rzeczywistości społeczno-ekonomicznej było lokalizowanie dużych zakładów przemysłowych w małych miejscowościach w celu aktywizacji gospodarczej.

Żychlin także został wytypowany do tego celu i na bazie istniejącej fabryki założono wielkoprzemysłowy zakład pracy (Zakłady Wytwórcze Maszyn Elektrycznych i Transformatorów EMIT). W wyniku tego zmienił się wizerunek miasta (powstały nowe osiedla, drogi, szkoły), ale także jego mieszkańcy w ogromnej większości zaczęli pracować w sektorze przemysłowym, stopniowo odchodząc od wiejskiego stylu życia i zajęć. Poza tym od pierwszych lat powojennych, zgodnie z przyjętą ogólnopolską polityką, zakłady EMIT rozpoczęły prowadzenie szeroko zakrojonej akcji socjalnej, która początkowo była nastawiona jedynie na pomoc materialną dla mieszkańców Żychlina. Z biegiem czasu jednak zaczęła również dotyczyć organizowania turystyki i wypoczynku. W tym też miejscu należy postawić pytanie, które jednocześnie jest zasadniczym problemem niniejszego opracowania: jaką rolę odegrał duży zakład pracy (EMIT) w kształtowaniu zachowań turystycznych mieszkańców małego miasta?

Zagadnienie w tej postaci nie było jeszcze poruszane w literaturze dotyczącej turystyki socjalnej. Można jedynie znaleźć pozycje dotyczące poszczególnych aspektów działalności socjalnej zakładów pracy. Wyjaśniano więc uwarunkowania uczestnictwa w turystyce różnych grup społecznych (Walas, Wykrętowicz, Zawadzki 1988), rolę zakładowych funduszy socjalnych w determinowaniu zachowań turystycznych pracowników różnorodnych zakładów pracy (Dzierżanowska, Skalska 1984), czy też na konkretnych przykładach charakteryzowano zakładową działalność socjalną (Jarowiecka 1976, Okrasa 1988, Skalska 1987). Żaden z autorów nie badał jednak wpływu działalności zakładów pracy na społeczności miast, w których te zakłady były zlokalizowane. Artykuł ten ma więc w pewnym sensie charakter pionierski. Jego wynik w okresie spadku uczestnictwa Polaków w turystyce może stanowić swego rodzaju drogowskaz wskazujący sposób radzenia sobie z tym problemem, być może przez położenie nacisku na rozwój turystyki socjalnej.

Informacje potrzebne do wyjaśnienia postawionego problemu pochodziły z trzech źródeł:

- kwerenda i wywiad w zakładzie pracy;
- kwerenda w urzędach miejskich (Urząd Miasta i Gminy, Biblioteka Publiczna, Powiatowy Urząd Pracy);
- badania ankietowe przeprowadzone na losowo wybranej grupie 260 gospodarstw domowych z terenu Żychlina.

Badania przeprowadzone w zakładzie pracy i urzędach miejskich pozwoliły na scharakteryzowanie modelu organizacyjnego turystyki w zakładzie pracy i jego ewolucji w okresie ostatnich kilkudziesięciu lat. Informacje były zawarte w znajdującej się w archiwum zakładowym dokumentacji poszczególnych imprez, jak też pochodziły z wywiadu z pracownikami działu socjalnego. Wiele istotnych wiadomości zawierają także oficjalne kroniki miejskie przechowywane w Urzędzie Miasta. Na tym etapie badane były formy organizacyjne proponowanych imprez turystyczno-wypoczynkowych, jak też preferencje przestrzenne wyjazdów. W tym drugim przypadku do jej charakterystyki została użyta metoda koncentracji Lorenza. Dodatkowo zebrano dane pokazujące znaczenie zakładów EMIT dla rozwoju samego miasta oraz charakteryzujące społeczność miasta (jej liczebność, poziom wykształcenia, strukturę zatrudnienia itp.).

Uzyskane informacje zostały następnie wykorzystane jako materiał porównawczy z opracowanym na podstawie badań ankietowych modelem wypoczynku mieszkańców Żychlina. W badaniu tym, oprócz zachowań turystycznych, przedmiotem zainteresowania były także powiązania ankietowanych z zakładem pracy i możliwości korzystania z jego działalności socjalnej.

Zestawienie informacji i przeanalizowanie wynikających z tego wniosków pozwoliło na dokonanie oceny, jaką rolę odegrało istnienie dużego zakładu pracy dla miasta i jego społeczności, głównie w zakresie ukształtowania jej zachowań turystycznych.

Charakterystyka terenu badań i mieszkańców miasta

O wyborze Żychlina jako terenu badań zdecydował fakt, iż jest to niemal modelowy przykład małego miasta, które przechodziło poszczególne etapy rozwoju: od XIX-wiecznej wsi aż do małego miasta przemysłowego. Jeszcze w latach 30. XX w. wielu mieszkańców Żychlina uprawiało ziemię. Zmiany nastąpiły po 1946 r., kiedy to uruchomienie dużego zakładu przemysłowego spowodowało zwiększone zapotrze-

bowanie na siłę roboczą. Od tego czasu nie tylko wzrosła liczba mieszkańców Żychlina, ale rozpoczął się proces wytwarzania w społeczeństwie cech o charakterze miejskim. Niewątpliwa zasługa leżała po stronie zakładów EMIT, które dawały zatrudnienie i pozwalały odchodzić od rolniczych źródeł utrzymania.

Zmiany liczby ludności ilustruje tabela 1. Nie zawiera ona danych sprzed II wojny światowej. Wiadomo jedynie, że przed jej wybuchem mieszkało w Żychlinie około 5 tys. mieszkańców. Po wojnie ich liczba wzrosła nawet dwukrotnie, by zacząć spadać w latach 90. XX w. w wyniku ograniczania załogi EMIT-u.

Tabela 1. Zatrudnienie w zakładach EMIT a zmiany liczby ludności w Żychlinie

Table 1. Employment in the EMIT and changes in the Żychlin population

Rok Year	Zatrudnieni w zakładach EMIT Employment in the EMIT	Liczba mieszkańców Żychlina No. population in Żychlin
1946	500	6 110
1950	1 500	7 087
1965	2 099	8 243
1979	2 695	9 903
1985	2 566	10 096
1992	1 542	10 238
1996	1 347	9 951
2000	733	9 865

Źródło: Archiwa zakładowe EMIT i Urzędu Miasta i Gminy w Żychlinie.

Source: The EMIT and Municipal Office in Żychlin archives.

Z innych wskaźników charakteryzujących społeczność Żychlina należy wspomnieć o postępującym starzeniu się społeczności miasta (wzrost udziału osób w wieku poprodukcyjnym z 13% do 15% w latach 1992–2000 i spadek udziału osób w wieku przedprodukcyjnym z 27,5% do 24,3% w tym samym okresie), spowodowanym odpływem młodych ludzi w poszukiwaniu pracy i zmniejszającym się przyrostem naturalnym.

Z racji podejmowanego tematu ważne jest także zagadnienie bezrobocia. Jego stopa w 2000 r. wynosiła prawie 26% (przy średniej krajowej około 17%), a i tak był to spadek z ponad 33% w 1992 r. Tak wysoki poziom bezrobocia jest spowodowany znaczną redukcją załogi EMIT-u (Tab. 1). Wśród pracujących zmalał znacznie udział zatrudnionych w przemyśle (z 64% w 1992 r. do 28% w 1998 r., obecnie może być jeszcze mniejszy), przy równoczesnym wzroście zatrudnienia w usługach.

Dla uczestnictwa w turystyce znaczenie ma także poziom wykształcenia. W Żychlinie znaczna część mieszkańców posiada wykształcenie licealne bądź średnie techniczne (tego rodzaju szkoły funkcjonują w mieście). Zarówno teraz, jak i w przeszłości była mała podaż miejsc pracy dla osób z wyższym wykształceniem, można więc założyć, że odsetek ludności z takim właśnie wykształceniem jest niewielki.

Wyniki badań ankietowych w zasadzie potwierdziły prawidłowości odnoszące się do całej społeczności Żychlina. Współczynnik korelacji wybranych wskaźników wyniósł 0,97. Podobieństwa dotyczyły zwłaszcza udziału bezrobotnych, którzy stanowili około 29% ankietowanych, i których większość stanowiły kobiety. Również struktura wykształcenia odpowiadała wcześniejszym założeniom. Większość ankietowanych była absolwentami szkół średnich: liceum ogólnokształcącego (28,74%) lub technikum (32,95%). Ciekawych wyników dostarczyła także analiza stosunku badanych osób do zakładów EMIT. Okazało się, że prawie 60% z nich było lub jest jego pracownikami. Poza tym ponad 66% respondentów przysługiwało w badanym okresie prawo do korzystania ze świadczeń socjalnych zakładu (byli to obecni bądź emerytowani jego pracownicy, bądź też ich rodziny).

Ewolucja działalności zakładów EMIT w zakresie organizowania turystyki i wypoczynku a zachowania turystyczne społeczności lokalnej

Mimo że zakład pracy będący przedmiotem analizy istnieje od 1921 r., to o aktywności w interesującym nas zakresie można mówić dopiero od lat powojennych. Wynikało to oczywiście z ideologii panującego w tym czasie ustroju. Wówczas to objęto m.in. ustawodawstwem urlopowym pracowników wszystkich działów gospodarki, a w zakładach podległych Ministerstwu Przemysłu i Handlu rozpoczął działalność Fundusz Wczasów Pracowniczych (FWP) oraz Fundusz Akcji Socjalnej (FAS) (Marek 1980). W zakładach EMIT, na wzór wielu innych, rozpoczęto szeroko zakrojoną działalność socjalną, która z biegiem czasu znalazła swój wyraz w organizowaniu imprez kulturalnych lub sportowych, a także wspomaganiu z funduszu socjalnego wyjazdów turystyczno-wypoczynkowych pracowników zakładu i ich rodzin.

Zmiany oferty turystyczno-wypoczynkowej. Aktywność działu socjalnego zakładu w badanym okresie (tzn. od początku jego funkcjonowania do roku 2000) można z grubsza podzielić na dwa okresy

oddzielone cezurą 1989 r.: od końca lat 40. do 1989 r. i od 1990 r. do czasu prowadzenia badań (2000 r.).

W latach powojennych na pierwszy plan wysuwały się inne niż organizowanie wypoczynku problemy, związane np. z zaspokojeniem potrzeb bytowych mieszkańców Żychlina. Jedynym przejawem tego rodzaju działalności zakładów EMIT było więc organizowanie szeregu imprez sportowych, często charakterze o cyklicznym. Dopiero z czasem podjęto się organizowania typowo turystycznych imprez dla pracowników zakładu i ich rodzin. Były to oferty kupowane z FWP. Z powodu niedostatku materiałów dokumentujących działalność zakładowego działu socjalnego w tamtym okresie, trudno jest stwierdzić, jakiego rodzaju oferty były dostępne. Biorąc jednak pod uwagę dane z lat 1979–1989, kiedy przeważały wyjazdy wczasowe, można założyć z dużym prawdopodobieństwem istnienie podobnych tendencji w przeszłości.

Od 1963 r., tj. od momentu oddania do użytku pierwszych domków wczasowych w ośrodku w Zdworzu na Pojezierzu Gostynińsko-Włocławskim, a następnie od 1975 r., kiedy powstał ośrodek wczasowy w Rowach na Pobrzeżu Słowińskim, oferta wypoczynkowa zakładu zaczęła biec dwutorowo. Kupowane były oczywiście oferty FWP, ale pracownicy mieli również okazję wypoczywać w trakcie 2-tygodniowych turnusów w ośrodkach zakładowych (w Zdworzu turnusów było 4–5, w Rowach – 7). W ciągu kilku sezonów na przełomie lat 70. i 80. dział socjalny kupował także miejsca w ośrodkach wczasowych należących do innych zakładów pracy. Dodatkowo funkcjonowała także instytucja tzw. wczasów sobotnio-niedzielnich, które polegały na dowożeniu pracowników autokarem zakładowym w sobotę i niedzielę rano do pobliskiego ośrodka w Zdworzu.

W latach 70. i 80. zakład przejawiał też aktywność w zakresie samodzielnego organizowania kolonii dla dzieci pracowników. Turnusy trwały zazwyczaj 21 dni i było ich w ciągu wakacji kilka do jednej lub dwóch miejscowości. Ostatni raz zakład zorganizował kolonie własnym wysiłkiem w 1983 r.

Innymi formami wypoczynku były zimowiska, półkolonie (odbywały się w miejscu zamieszkania), wyjazdy na grzybobranie czy wycieczki krajoznawcze. Miały one jednak dużo mniejsze znaczenie dla kształtu modelu organizacyjnego wypoczynku w tym okresie.

W 1989 r. po raz ostatni zaproponowano pracownikom wypoczynek z FWP i **od 1990 r.**, z powodu trudności finansowych, dostępne były jedynie wczasy w ośrodkach zakładowych. Biorąc pod uwagę większą atrakcyjność wypoczynku nad morzem niż w nieodległej, położonej nad

jeziorem miejscowości, większym zainteresowaniem cieszył się ośrodek w Rowach i tam też organizowano 7 turnusów (w Zdworzu o 2–3 mniej). Jeden z turnusów, wrześniowy, zarezerwowany był (właściwie od początku istnienia ośrodka) dla emerytowanych pracowników zakładu.

Od 1997 r. wznowiono organizowanie kolonii dla dzieci, z tą jednak różnicą, że kupowano gotowe już oferty z biur podróży. Biorąc najpewniej pod uwagę kryterium bliskości, na organizatorów wybierano biura mające siedziby w Płocku. Kolejną różnicą było skrócenie czasu trwania turnusu do 2 tygodni. Było ich w ciągu wakacji, w zależności od zainteresowania, od czterech do ośmiu.

Niezależnie jednak od czasu podstawą funkcjonowania działu socjalnego stanowił Zakładowy Fundusz Świadczeń Socjalnych, którego środki pochodzą w głównej mierze z odpisów od dochodów uzyskiwanych przez zakład pracy. Ich dysponowanie jest określone regulaminem, zakładającym dofinansowywanie wypoczynku pracowników zakładu i ich rodzin, a także działalności ośrodków wczasowych.

Jednak nie tylko samo przedstawienie oferty wypoczynku zadecydowało o uczestnictwie w nich mieszkańców Żychlina. Jak już wspomniano, znaczenie EMIT-u dla rozwoju i funkcjonowania Żychlina i jego społeczności było (i w dalszym ciągu zresztą jest) niebagatelne. Stopniowe przeobrażanie społeczne i ekonomiczne mieszkańców miasta prowadziło do zmiany stylu życia na miejski, który przejawia się m.in. większą mobilnością.

Oczywiście wszystkie te zmiany następowały systematycznie i na dobre znalazły swój wyraz dopiero w kolejnych pokoleniach, które już od początku żyły w środowisku miejskim. Te pokolenia już kształciły się w nowych szkołach, które także powstały w dużej mierze z pomocą zakładu pracy, zwłaszcza duży kompleks szkół technicznych kształcących wykwalifikowanych robotników na potrzeby EMIT-u. Warto też dodać, że w mieście funkcjonowały również trzy szkoły podstawowe oraz liceum ogólnokształcące. Ich istnienie pozwoliło już w latach 60. i 70. na znaczne podniesienie poziomu wykształcenia mieszkańców co automatycznie stawiało ich na wyższej pozycji w hierarchii społecznej i zawodowej.

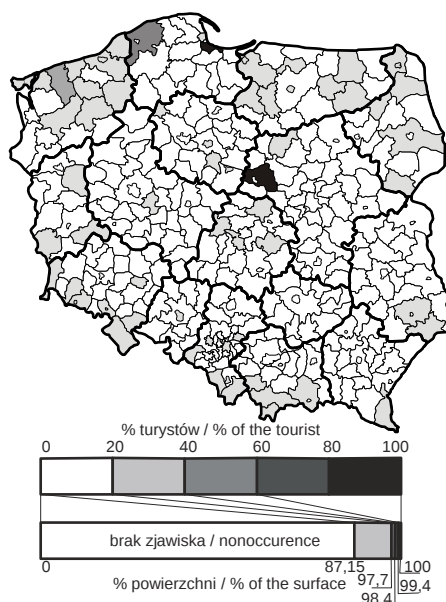
Nie należy w tym miejscu zapomnieć o zaangażowaniu zakładów EMIT w budowę dróg, a także sieci energetycznej czy kanalizacyjnej, co było ważnym elementem w kształtowaniu miejskiego stylu życia mieszkańców miasta. Taką samą rolę odgrywały również instytucje kulturalne, jak kina (swego czasu w Żychlinie istniały trzy kina, co w przeliczeniu liczby miejsc na liczbę mieszkańców plasowało miasto

w ogólnokrajowej czołówce), dom kultury, a także liczne, uczestniczące w rozgrywkach ligowych, zespoły sportowe.

Wszystkie te czynniki razem wzięte stopniowo zmieniały mentalność mieszkańców Żychlina i powodowały, że coraz częściej zaczęli oni również uczestniczyć w turystyce i wypoczynku.

Kierunki wyjazdów. Dostępne dane pozwoliły określić kierunki wyjazdów jedynie od końca lat 70. Można jednak założyć, że wcześniejsze preferencje dotyczące kierunków były podobne, natomiast mogło się zmieniać jedynie natężenie wyjazdów.

Pierwszą, zaobserwowaną w latach 1979–1989, prawidłowością było preferowanie wyjazdów do ośrodków zakładowych, na które decydowało się nawet kilkakrotnie więcej pracowników niż na wczasy z FWP. Znaczenie mogła mieć tutaj chęć spędzenia wczasów w gronie znajomych z pracy bądź miejsca zamieszkania.

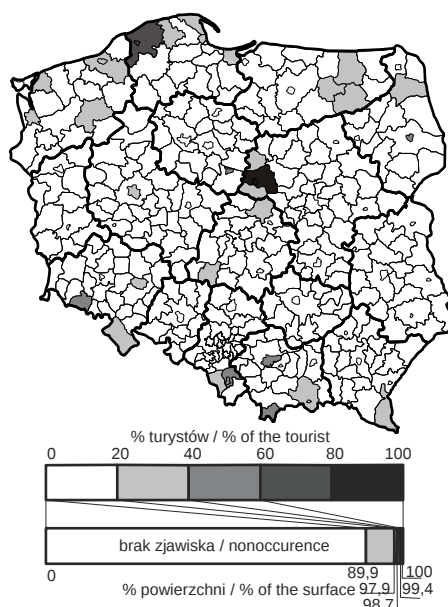
Rys. 1. Wyjazdy pracowników zakładu EMIT na wczasy w latach 1979–1989 (opracowanie własne na podstawie danych z archiwum zakładowego)

Fig. 1. Vacation travels of the EMIT employees in the 1979–1989 (author's own elaboration on the basis of the data from the EMIT archives)

Dane dotyczące wszystkich wyjazdów (z FWP, do własnych ośrodków oraz ośrodków innych zakładów pracy) zostały poddane analizie przy

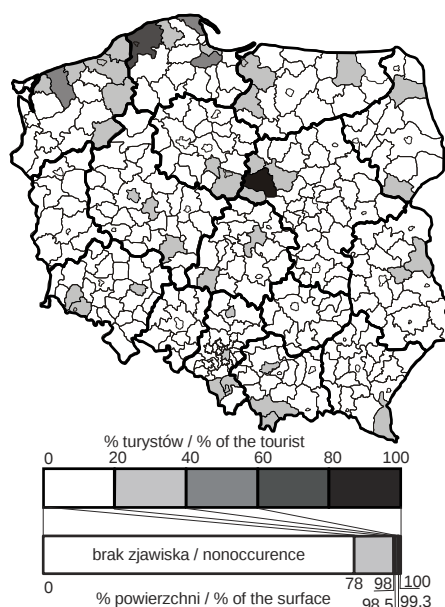
użyciu metody koncentracji Lorenza. Miarą odniesienia była powierzchnia powiatów według nowego podziału administracyjnego. Współczynnik przybrał wartość bardzo wysoką (0,98), co oznacza skupienie wyjazdów na stosunkowo niewielkim obszarze kraju. Potwierdza to mapa rozmieszczenia badanego zjawiska (Rys. 1).

Największym natężeniem charakteryzowały się powiaty, w których obecnie znajdują się zakładowe ośrodki wczasowe: płocki (Zdwórz) i słupski (Rowy). Najliczniej generalnie odwiedzane było pobrzeże Bałtyku, Mazury oraz miejscowości leżące w Sudetach i Karpatach. Duże natężenie zjawiska w przypadku Gdańska, który odwiedziła niewielka w porównaniu z innymi powiatami liczba osób, spowodowane jest małą powierzchnią powiatu grodzkiego.

Rys. 2. Wyjazdy wakacyjne mieszkańców Żychlina do 1989 r.

Fig. 2. Vacation travels Żychlin inhabitants before 1989

Rys. 3. Wyjazdy wakacyjne mieszkańców Żychlina po 1990 r.

Fig. 3. Vacation travels Żychlin inhabitants after 1990

Analizując kierunki wyjazdów mieszkańców Żychlina do 1989 r., zauważono ścisłą korelację z opisanymi kierunkami wyjazdów pracowników EMIT-u (Rys. 2). Uwagę zwraca przede wszystkim duże natężenie wyjazdów turystycznych do powiatów płockiego i słupskiego, a więc tam, gdzie zlokalizowano ośrodki zakładowe. Poza tym mieszkań-

cy wyjeżdżali głównie do miejsc powszechnie uważanych za atrakcyjne turystycznie, a więc na Wybrzeże, Mazury, do Kotliny Kłodzkiej czy w Tatry. W tym wypadku współczynnik koncentracji Lorenza również przybrał wysoką wartość (0,97).

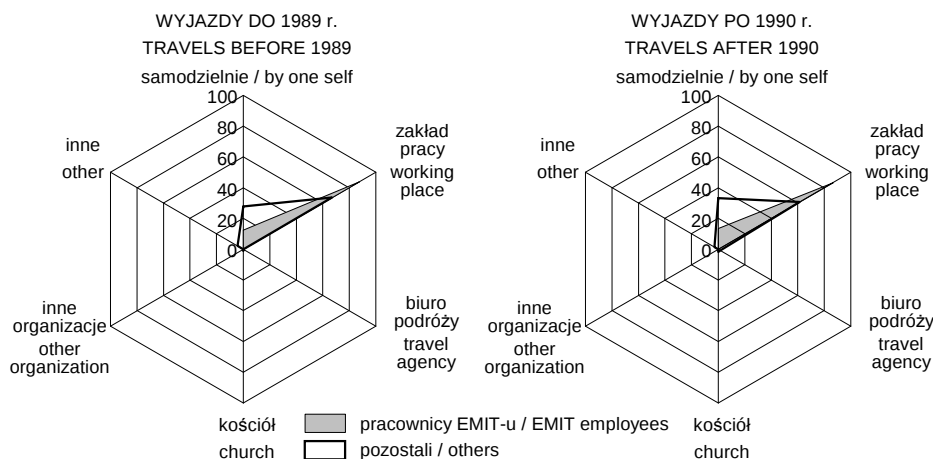
Podobne wnioski można wyciągnąć analizując koncentrację kierunków wyjazdów po roku 1990 (Rys. 3). W tym okresie jedyną możliwością wypoczynku socjalnego stało się korzystanie z wczasów w ośrodkach zakładowych. Siłą rzeczy istniały więc jedynie dwa kierunki wyjazdów pracowników zakładu i ich rodzin. Jedyną zaobserwowaną prawidłowością było większe zainteresowanie wypoczynkiem w ośrodku nad morzem (nawet ponad 65% wszystkich zgłoszeń), często przekraczające jego możliwości kwaterunkowe.

Również w przypadku wznowionych w 1997 r. wyjazdów kolonijnych można wyróżnić dwa zasadnicze kierunki. Pierwszy to wyjazdy nad morze: Darłowo (1997); Stegna Gdańska, Krynica Morska (1998); Puck, Sopot (1999); Gdynia (2000). Drugi kierunek to wyjazdy w góry: Zakopane, Murzasichle (1997); Biały Dunajec (1998); Lesko, Szklarska Poręba (1999); Stara Morawa (2000). Preferowane były więc najbardziej znane miejscowości wypoczynkowe.

W pozostałych wyjazdach mieszkańców Żychlina po 1990 r. ponownie zwraca uwagę największa koncentracja wyjazdów do powiatów, gdzie mieszczą się zakładowe ośrodki wypoczynkowe, co pozwala przypuszczać, że oferta wypoczynkowa zakładów EMIT utrwaliła się w świadomości mieszkańców Żychlina. Większy udział mniej atrakcyjnych turystycznie części kraju wiąże się ze wzrostem znaczenia pobytów u rodziny (jako bądź co bądź tańszego sposobu spędzenia wakacji).

Sposób organizacji wyjazdów. Poczynione obserwacje umożliwiają wysunięcie pewnych przypuszczeń odnośnie do sposobu organizacji wyjazdów. Znalazły one później potwierdzenie w analizie danych zebranych podczas badania ankietowego. Okazało się, że przed 1989 r. i po 1990 r. wśród organizatorów turystyki w mieście zdecydowanie dominował zakład pracy EMIT, i to zarówno wśród pracowników, jak i osób niepracujących w zakładzie (Rys. 4). Świadczy to nadal o jego ogromnej roli jako największego pracodawcy w Żychlinie i okolicy, a także jako organizatora sfery socjalnej dla mieszkańców.

Po 1990 r. większego znaczenia nabrały za to wyjazdy indywidualne, które w obydwu wydzielonych okresach dominowały u osób niezwiązanych z zakładem. W ostatnich latach wzrosło również zainteresowanie innymi formami organizacji wyjazdów, dzięki działalności biur podróży.

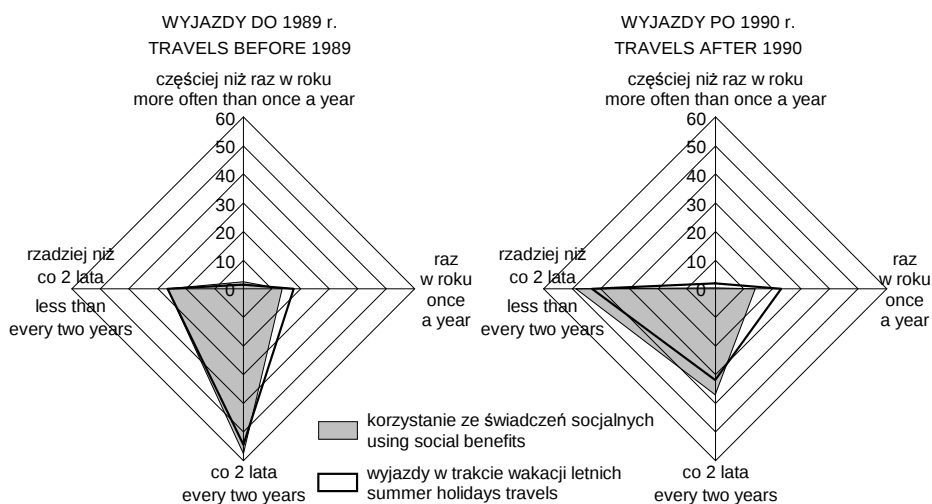

Rys. 4. Sposób organizacji wyjazdów wypoczynkowych przed 1989 r. i po 1990 r. wśród pracowników i osób niezatrudnionych w zakładzie (w %)

Fig. 4. Organization of vacation travels before 1989 and after 1990 among persons employed and not employed by the EMIT establishment (in %)

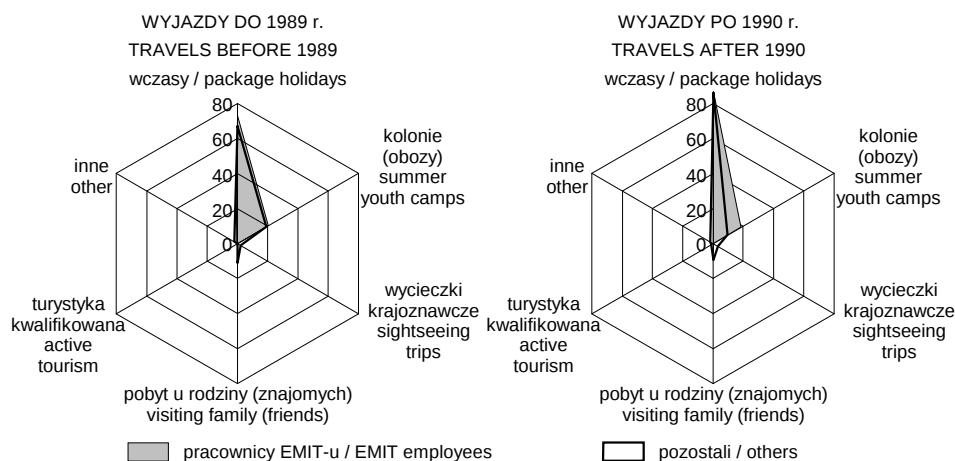
Częstotliwość wyjazdów turystyczno-wypoczynkowych. Pewnych wskazówek co do znaczenia działalności zakładu jako organizatora turystyki i wypoczynku może dostarczyć porównanie częstotliwości wyjazdów wypoczynkowych z częstotliwością korzystania ze świadczeń socjalnych w interesującym autora zakresie (Rys. 5). W okresie do roku 1989 obserwowano ścisłą korelację między natężeniem wyjazdów wypoczynkowych i częstością korzystania z oferty turystycznej zakładów EMIT. Wypoczynek wakacyjny wiązał się prawie wyłącznie z wczasami przyznawanymi dla pracowników zakładu i ich rodzin.

W następnych latach ta zależność uległa pewnemu rozluźnieniu. Przede wszystkim zmalało znaczenie zakładu pracy jako organizatora wyjazdów wypoczynkowych mieszkańców Żychlina. Przyczyną były trudności ekonomiczne, które zmusiły EMIT do redukcji zatrudnienia oraz do znacznego ograniczenia zakresu swojej działalności socjalnej. Skutkiem tego było zawężenie kręgu osób uprawnionych do korzystania ze świadczeń socjalnych zakładów EMIT, jak również pogorszenie kondycji finansowej mieszkańców Żychlina. Rozpoczęły działalność również biura turystyczne, przedstawiając szeroką ofertę wypoczynku. Można tym wytłumaczyć zarówno spadek częstotliwości wyjazdów wypoczynkowych odbywanych po 1990 r., jak i wzrost znaczenia wypoczynku organizowanego indywidualnie.

Rys. 5. Częstotliwość wyjazdów wypoczynkowych oraz korzystania ze świadczeń socjalnych przed 1989 r. i po 1990 r. (w %)

Fig. 5. Frequency of vacation travels and using social benefits before 1989 and after 1990 (in %)

Rys. 6. Formy pobytu w trakcie wyjazdów wakacyjnych przed 1989 r. i od 1990 r. wśród pracowników i osób niezatrudnionych w zakładzie EMIT (w %)

Fig. 6. Forms of summer holidays travels before 1989 and after 1990 among persons employed and not employed by the EMIT establishment (in %)

Formy pobytu. W ciągu całego okresu wśród wyjazdów wypoczynkowych mieszkańców Żychlina dominowały dwie formy: wczasy i kolonie (Rys. 6). Odpowiada to wcześniejszym ustaleniom dotyczącym sposobu organizacji wyjazdów, kiedy niezależnie od okresu odniesienia przeważały wyjazdy organizowane za pośrednictwem zakładu pracy (w jego ofercie znajdowały się głównie wczasy i kolonie). Przewaga tych dwóch form wypoczynku dotyczyła zarówno pracowników EMIT-u, jak i osób niezwiązanych stosunkiem pracy z zakładem. O ile w pierwszym przypadku dominacja zaobserwowanych form wypoczynku wydaje się być oczywista, o tyle w drugim może być dowodem na ukształtowanie przez kilka dziesięcioleci działalności zakładów EMIT pewnych nawyków wypoczynkowych. Nawyki te, nawet przy braku możliwości korzystania z usług zakładu pracy, są realizowane indywidualnie.

Podsumowanie

Z przeprowadzonej analizy wynika, że w całym okresie działalności rola EMIT-u była aktywizująca w wielu dziedzinach życia miasta, np. budownictwie, szkolnictwie czy kulturze. Ważną sferą aktywności, mimo trudności ekonomicznych, była i nadal jest działalność zakładów EMIT jako organizatora turystyki i wypoczynku. Przejawiała się ona dwojako poprzez:

1) przedstawianie ofert wypoczynku byłym i obecnym pracownikom oraz ich rodzinom;

2) całkowite bądź częściowe refundowanie kosztów wypoczynku.

Długoletnia działalność EMIT-u w tym zakresie doprowadziła do wykreowania wśród mieszkańców Żychlina pewnego modelu wypoczynku, którego charakterystyka została dokonana w drodze badań kwestionariuszowych. Analiza jego poszczególnych aspektów pozwala na przedstawienie następujących stwierdzeń:

1) od początku istnienia zakłady EMIT odgrywały dominującą rolę jako organizator wypoczynku mieszkańców Żychlina (udział EMIT-u sięgał nawet 80%);

2) kierunki wyjazdów wakacyjnych mieszkańców Żychlina wykazywały dużą zbieżność z kierunkami proponowanymi w ofercie wypoczynkowej badanego zakładu pracy;

3) częstotliwość wyjazdów wakacyjnych mieszkańców Żychlina ściśle korelowała z częstotliwością korzystania ze świadczeń socjalnych zakładów EMIT;

4) wśród form pobytu na pierwszy plan wysuwały się wczasy oraz kolonie, czyli formy dostępne w ramach działalności organizatorskiej zakładów EMIT.

Wpływ badanego zakładu pracy na ukształtowanie nawyków wypoczynkowych mieszkańców Żychlina można również rozpatrywać z innego punktu widzenia. Otóż EMIT, jako największy pracodawca w mieście, daje zatrudnienie, a tym samym umożliwia finansowanie ewentualnych wyjazdów znacznej części mieszkańców Żychlina. Oferując zaś wypoczynek socjalny we własnych ośrodkach wczasowych inicjuje zachowania turystyczne swoich emerytowanych i obecnych pracowników.

Na zakończenie warto dodać, że historia społeczno-ekonomiczna Żychlina i stopniowe przeobrażanie społeczności wiejskiej w małomiasteczkową są odzwierciedleniem sytuacji wielu podobnych miejscowości w Polsce. Ulokowanie w nich zaraz po II wojnie światowej dużych zakładów przemysłowych było przysłowiowym krokiem milowym w ich rozwoju. W przypadku nieistnienia badanego zakładu pracy model wypoczynku, podobnie jak wizerunek miasta prezentowałby się zupełnie inaczej.

Literatura

- Dzierżanowska I., Skalska T., 1984, *Ocena działalności zakładów pracy w zakresie organizacji wypoczynku i turystyki*, Instytut Turystyki, Warszawa.
- Jarowiecka T. (red.), 1976, *Rekreacja w zakładach pracy*, AWF, Kraków.
- Marek E., 1980, *Zakładowa działalność socjalna. Organizacja, planowanie, finansowanie*, Książka i Wiedza, Warszawa.
- Okrasa R., 1988, *Organizacja, finansowanie i formy wczasów pracowniczych*, Instytut Wydawniczy CRZZ, Warszawa.
- Skalska T., 1987, *Udział zakładów pracy w organizacji turystyki emerytów i rencistów*, AWF, Kraków.
- Walas B., Wykrętowicz S., Zawadzki J., 1988, *Wyznaczniki i bariery uczestnictwa w różnych formach rekreacji*, AWF, Warszawa.

The role of EMIT establishment in Żychlin as the organiser of tourism and relaxation

Summary

Since the end of the Second World War Poland belonged to the group of the countries where social tourism was strongly being developed. At the same time, functioning of private establishments, including tourist ones, were limited to a large extent. In such circumstances, sometimes the only way of participating in organised sightseeing-relaxation trips was to use the services of some institutions such as schools or factories. Those institutions both organised and financed participation of their workers and members of their families in 'wide' tourism understood that way.

Above described situation was especially distinctive in little towns, the development of which was very often dependent on one big factory. This was the case of Żychlin, the town which was the subject of our research resulting in the Master's Thesis (the basis of the above article). A big industrial plant in Żychlin took part in every aspect of town's life, totally subordinating town's functioning to its existence. Due to the help of the industrial plant all residential districts, schools, roads or electric mains were built.

Leisure time of Żychlin inhabitants, among which almost 2/3 were somehow connected with the plant, was dominated by its functioning. When there were no other organizers of tourism and relaxation and when the plant possessed its own accommodation and transportation it was a monopolist in this field. So it was natural that the examined plant became the organizer of majority of (even up to 90%) tourist and recreational trips of Żychlin inhabitants independently of the fact that they were formally entitled (being employees or members of their families were employed) to use the services of the plant.

As the above described case was nothing unusual till 1989, yet it may be surprising that there have been hardly any changes in the model of recreation of Żychlin inhabitants since the 1990s of the 20th century. Despite increasing financial difficulties of Żychlin establishment, its role as the main organizer of tourism and relaxation for inhabitants has remained almost unchanged. The only differences, which can be observed, are limited frequency of trips and individual trips organized more often. Reasons of such situations can be seen both in some kind of habit of using recreational offers of the plant, and in the lack of opportunities (both financial and organizational) to take more attractive but also more expensive offers of travel agencies.

The described case is both the example of the evolution in the system of organizing social tourism in Poland, but also it illustrates its influence on the shape of the model of tourist behaviour of Polish citizens.

Translated by Elżbieta Lubińska